

- Polanyi, K. (1944), *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. London: Beacon Press.
- Roberts, L. M., Spreitzer, G., Dutton, J., Quinn, R., Heaphy, E. & Barker, B. (2005), "How to Play your Strengths", *Harvard Business Review*, January, s. 1-7.
- Rose, N. (1999), *Governing the Soul* (2 uppl.). London: Free Association Books.
- Seedhouse, D. (1997), *Health Promotion. Philosophy, Prejudice and Practice*. New York: Wiley.
- Sewell, G. & Wilkinson, B. (1992), "Someone to Watch Over Me? Surveillance, Discipline and the Just-in-Time Labour Process", *Sociology*, 26, s. 271-289.
- Townley, B. (1994), *Reframing Human Resource Management: Power, Ethics and the Subject at Work*. London: Sage.
- Volberda, H. (1998), *Building the Flexible Firm*. New York: Oxford University Press.
- Zoller, H. M. (2003), "Working Out. Managerialism in Workplace Health Promotion", *Management Communication Quarterly*, 17, s. 171-205.

Kärt barn har många namn: Om entreprenörskaps alla (o)möjliga former

KARIN BERGLUND

*vr H Hasselblad (red) (2013)
Företagskonomin och samhället.*

Introduktion

När jag för tio år sedan klev in som nyantagen doktorand på den företags-ekonomiska institutionen var det många som med uppbragd min utbrast "Entrepre... vaddå?" när jag berättade om mitt doktorandprojekt. Denna fundersamhet uttrycktes inte bara av kollegor på institutionen, utan också av bekanta i min närhet och av de människor i gemen som jag stötte på under denna tid. Jag hörde till den grupp doktorander som finansierades av så kallade externa medel, och mitt uppdrag bestod i att studera det regionala förändringsprojektet "Mångfald i Företagsamhet" (MiF) som just siktade på att skapa en mångfald av företagsamhet och entreprenörskap i en mellan-svensk region (Berglund, 2007). Uppenbarligen hörde ordet entreprenörskap inte till vardagsvokabulären. Inte blev det bättre av att entreprenörskap i MiF användes på ett sådant sätt som starkt stred mot vardagsföreställningen om entreprenörskap. För entreprenörskap, det handlar väl om att starta företag och inget annat! Att då försöka förklara att entreprenörskap i detta fall sågs som ett medel för att skapa ett mer jämlikt samhälle blev – åtminstone till en början – en lätt övermäktig uppgift. I detta kapitel tar jag en utgångspunkt i MiF, som vid den tid då det begav sig sågs som ett annorlunda, märkligt eller rent av underligt projekt. *Tesen är att det som då uppfattades som avvikande på ganska kort tid har blivit en självklar del av hur vi kommit att prata om entreprenörskap, där begreppet numera dyker upp som en självklarhet i en mängd olika sammanhang.*

MiF, som hade beviljats medel från EU:s program "Equal", hade som överordnat mål att bekämpa all sorts ojämlikhet och diskriminering i relation till arbetsmarknaden. Syftet med MiF var dubbelbottnat i den mening

att det å ena sidan handlade om att mobilisera deltagare från de fyra målgrupperna "kvinnor från etniska minoriteter", "ungdomar", "kulturarbetare" och "funktionshindrade" (ibid.), och å andra sidan syftade till att förändra de strukturer som exkluderar människor från att delta i arbetslivet. Med utgångspunkt i MiF-projektet stod det snabbt klart att det berättades om entreprenörskap på väldigt olika sätt. Genom MiF introduceras ett nytt sätt att tänka och tala om entreprenörskap, där tonvikten lades på jämlikhetssträvanden, vilket gav företräde till de många små och vardagliga företagens betydelse och till alla människors entreprenöriella förmågor. Detta stod i kontrast till hur företagsamhet tidigare hade uttryckts i en region som kännetecknas av en traditionell industrikultur där företag utgörs av traktens tillverkande industrier, och där entreprenörerna blev de fåtal personer – ofta män – som styrts och ställt i dessa företag. I skarp kontrast syftade MiF till att inkludera alla människor i företagsamhetens praktik, och inte endast några få. Detta öppnade upp för att se entreprenörskap ur ett bredare perspektiv, som i stället för att exkludera regionens invånare, inkluderar dem att delta i utvecklingen av regionen (Berglund & Johansson, 2007b).

Minnesbilderna av de första doktorandåren är alltså att mitt forskningsprojekt var avvikande, och därmed inte hörde till den skara av "heta" forskningsprojekt som vid den tiden studerade IT i organisationer, vikten av att utveckla hälsosamma arbetsplatser i offentlig sektor, att få fungerande affärsnätverk eller något annat som i regel syftade till att effektivisera verksamheter och ta till vara personalens kompetenser. Hade vi, när det begav sig, upprättat en "hitlist kontra shitlist" över pågående doktorandprojekt, så misstänker jag starkt att mitt projekt hamnat i den senare kategorin. Inte desto mindre intressant hade resultatet troligtvis varit det motsatta efter de fyra år då vi alla började bli färdiga med våra projekt. Då var entreprenörskap plötsligt i ropet. Känslan av att från början studera något udda, som senare inte bara blev begripligt utan också efterfrågat, kan naturligtvis förklaras med andra resonemang. Kanske handlade det om min egen relation till forskarutbildningen? Eller om vilken status som de olika handledarna hade? Men just snubblandet över begreppet – "Entrepre... vaddå?" – kan inte förklaras med någotdera. Inte heller att det efter några år övergått till ett självklart imperativ: "Entreprenörskap, ja men visst!"

När jag i dag berättar för människor jag träffar att jag i min forskning intresserat mig för entreprenörskap, så uppstår sällan tillstymmelse till

snubblrier eller ifrågasättande över vad detta med entreprenörskap ska vara bra för. I stället möts jag av positiva utrop som: "Men vad bra att någon studerar det!", "Det verkar intressant!" eller "Ja, men det är ju så viktigt!". Berättelserna bakom dessa utrop handlar ibland om hur någon när en dröm om att starta eget, vid andra tillfällen om någon som känner en "riktig entreprenör" och gärna vill berätta hur en sådan person är. Men det kan också handla om hur en person skulle vilja vara med och stödja entreprenörskap i samhället på något sätt, i likhet med ambitionerna i MiF-projektet. Något har uppenbarligen hänt. Entreprenörskap har blivit en del i vardagsspråket, och är inte längre bara förbehållet forskaren eller policymakaren, utan används i högre utsträckning av människor i gemen.

Men vad kännetecknar då entreprenörskap? Att det på något sätt handlar om uppstart av företag verkar ingen bestrida. Följer vi Schumpeters tes (Swedberg, 1994) om att det är entreprenörskapets funktion i "skapande förstörelseprocesser" som driver marknaden vidare, har den förflyttats till bakgrunden som en självklarhet. I stället har skärningspunkten mellan individen och hennes förmåga att se och uppfatta möjligheter placerats i förgrunden (Shane & Venkataraman, 2000). Med andra ord handlar det för huvudfaran inom detta forskningsområde ofta om att studera individens skapande av möjligheter, hur det resulterar i nya företag samt hur denna tillväxt bidrar till samhället i stort. I samma anda handlar entreprenörskapspolicy i regel om att stödja individer att bli entreprenöriella så att de kan skapa möjligheter och utveckla företag, eftersom det är bra för samhället (Lundström & Stevenson, 2005).

Märkligt nog så pratas det emellertid väldigt lite om just "entreprenörskap" när jag träffar småföretagare. Kanske är det så självklart att det är där entreprenörskap frodas så att det inte behöver ordas om? Gränsen mellan vad som är (ny)företagande och entreprenörskap framstår således minst sagt som luddig, nyckfull, obestämbar och högst ogripbar. Helst bör man kanske hålla sig undan denna skiljelinje genom att i förväg *definiera* och slå fast entreprenörskapets innebörd. Så har jag dock inte valt att tackla denna svårighet, utan kommer i detta kapitel i stället att fokusera på hur vi genom språket konstruerar olika betydelser av entreprenörskap. I stället för att "slå fast" entreprenörskapets betydelse kommer jag att ägna detta kapitel åt att spåra hur entreprenörskap konstrueras i forskning, policy och praktik genom att göra nedslag i några olika sammanhang där det verkligen ordats

om entreprenörskap de senaste tio åren. Sålunda söker jag i detta kapitel reda ut hur det kommer sig att "entrepre... vaddå?" ersatts av "entreprenörskap – javisst!".

Entreprenörskap som diskurs

I entreprenörskapsforskningen råder idén om entreprenörskapets relevans för dagens samhälle, vilket resulterar i återkommande mätningar som till exempel: Hur många entreprenörer finns det i en viss nation/region/bransch? Underförstått i dessa studier är det bättre för till exempel en nation att ha många entreprenörer, än bara några få. Genom de globala studierna "General Entrepreneurship Monitor", som bygger på att människor tillfrågats om deras aspiration att starta företag, visas emellertid att det är i låglöneländer som det finns allra flest människor som kan tänka sig att starta företag, medan antalet entreprenörer sedan minskar i så kallade utvecklade länder, eller höglöneländer (se t.ex. Bygrave m.fl., 2003; Reynolds m.fl., 2005). Även om dessa resultat har en förklaring i att många av låglöneländernas samhällsbyggen inte erbjuder samma tillgång till lönearbete, trygghetssystem och möjligheter som i höglöneländer, verkar det svårt att rucka bilden av att det är bra för ett land att ha många människor som vill bli entreprenörer genom att starta företag. Följaktligen, om en nation har en låg andel entreprenörer ses det som ett problem, och därmed som något som behöver åtgärdas, eftersom det indikerar att den ekonomiska aktiviteten inte förnyas i den utsträckning som skulle kunna ske.

En annan fråga som ofta återkommer i entreprenörskapsforskningen är: Vad skiljer sig åt mellan män och kvinnor som entreprenörer? I dessa studier utgår man således från att det finns en skillnad mellan könen, och för att få dessa studier publicerade uppmärksammas just skillnaderna, om än så obetydliga, medan de resultat som bekräftar likheterna ignoreras (Ahl, 2004). Likaså för frågan om hur en organisation kan bli mer entreprenöriell med sig vissa antaganden som får oanade konsekvenser. I regel bjuder managementböcker på olika detaljerade recept för hur entreprenörskap kan frammanas och effektivisera nyskapandet i en organisation, vilka kan bestå i tips om hur man ska få syn på möjligheter, om byggandet av ett entreprenöriellt team, om skrivandet av en affärsplan, eller om hur man bör leda ett växande entreprenöriellt företag (t.ex. Baringer & Ireland, 2006; Burns, 2005).

Själva idén om att "managera" det entreprenöriella, som den föreskrivs i managementböcker, har visat sig stå i skarp kontrast till hur entreprenörer (människor som startat företag flera gånger i sitt liv) går till väga (Sarasvathy, 2001). För att använda Sarasvathys metafor om matlagning, så lagar entreprenörer inte mat efter recept – det vill säga enligt managementböckernas punktlister – utan tar de ingredienser de för tillfället har tillgång till och blandar ihop något. Att managera det entreprenöriella sammanfaller därmed inte alltid med att organisationen blir nytänkande, utan tvärtom (jfr Hjorth, 2003). Följaktligen, i mätandet av entreprenörskap, och i ambitionerna att stötta detsamma, utgår man i regel från antaganden som att entreprenörskap är något bra för ett land, en region eller en organisation (och inte dåligt), att män och kvinnor är olika och därför blir olika typer av entreprenörer (och inte att de är lika), och att organisationer kan manageras så att de blir mer entreprenöriella (och inte att effekten av entreprenöriella strategier kan resultera i motsatsen).

Uppenbarligen leder dessa typer av mätningar till att det är något annat än det potentiellt kreativa och entreprenöriella som studeras. I linje med detta konstaterar Jones och Spicer (2009) att entreprenörskapsforskningen varken är särskilt entreprenöriell eller innovativ när det kommer till sin egen praktik. I stället för att mäta entreprenörskap kan forskaren, genom begreppet diskurs, studera de *antaganden* som görs om entreprenörskap. Detta är det angreppssätt jag valt, det vill säga att studera vilka antaganden som görs om entreprenörskap. Begreppet diskurs kan kort sammanfattas som att det representerar en uppsättning av betydelser, metaforer, representationer, bilder, berättelser och uttalanden som tillsammans frambringar en viss version av världen (Burr, 1995, s. 64). Genom diskursbegreppet riktas blicken mot hur olika "sanningar" produceras, liksom hur vissa handlingar görs möjliga, medan andra görs omöjliga (eller osynliggjorda). Med detta perspektiv pekar diskurs inte bara mot hur "föreställningar om något" konstrueras, utan också mot hur de sanningar som produceras får effekter i konkret social praktik, där de sätter gränser för vad människorna kan säga, göra, och för hur de kan behandla varandra.

För tio år sedan förknippades entreprenörskap huvudsakligen med företagande och, i den region där MiF-projektet utspelade sig, som "något industriellt", medan betydelsen i dag övergått till att även beröra delar av samhället där företagande *per se* varit långt ifrån en självklarhet. Det

är denna utbredning av entreprenörskap som sätts i fokus i detta kapitel. För att förstå denna utbredning kommer jag härnäst att redogöra för två antaganden som förenar entreprenörskapets många former. Det ena berör entreprenörskapets viktighet, det andra hur vi kan förstå kopplingen mellan entreprenören och människans livsvillkor i dagens samhälle (Berglund, 2007; Berglund & Johansson, 2007a).

ENTREPRENÖRSKAP SOM NÅGOT GENOMGÅENDE GOTT

Joseph Schumpeter (1883–1950), som kommit att betraktas som entreprenörskapsforskningens fader, såg entreprenören som en viktig funktion i processer som, genom att kombinera produktionsmedel på nya sätt, bidrar till innovationer (Swedberg, 1994). Därigenom förs marknaden ur jämvikt, en process som han beskrev som ”skapande förstörelse”. Utifrån tankarna om den skapande förstörelsen beskrivs utveckling snarare som ”framsteg” än som förändring. På så sätt utgör entreprenörskap en passande pusselbit i den stora berättelsen om moderniteten, med drömmen om en värld där tydliga beskrivningar finns för varje situation och där inga förhållanden lämnas utan föreskrifter (t.ex. Lyotard, 1984; von Wright, 1993). ”Men för att skapa en värld enligt sådana krävande normer behövde man först rensa byggplatsen från de spridda resterna efter tidigare handlingar”, skriver Bauman (2002, s. 85), och menar att moderniteten också utgör den skapande förstörelsens epok. I Schumpeters ögon var det också så som entreprenörskap skulle betraktas:

I princip menar Schumpeter att den största faran för kapitalismen utgörs av stagnation, dvs. att ”den kreativa förstörelsen” upphör. Inget nytt kan byggas upp inom ekonomin utan att något annat rivs ned, menar Schumpeter – så enkelt är det. (Swedberg, 1994, s. XXVII)

Men så här ett århundrade efter att Schumpeter först presenterade sina teorier (1911, se Landström, 2005), så är det snarare det förra, den kreativa skapelsen, som kommit att hamna i fokus, medan det senare, förstörelsen, hamnat i skymundan. I alla fall om man analyserar samtidens prat om entreprenörskap. I dag har nämligen entreprenörskap kommit att ses som något genomgående gott och förknippas med ord som ”tillväxt”, ”framgång”, ”innovation”, ”tillblivelse”, ”kunskap” och ”att se och handla på möjligheter” (Ahl, 2004; Berglund, 2007). Just individens förmåga att se och handla på möjligheter har förts fram som den skärningspunkt som entreprenörskapsforskningen

ska ägna sig åt att studera (Shane & Venkataraman, 2000). Således förknippas entreprenörskap inte längre bara med företagande, utan det ses som en förutsättning också för social förändring (socialt entreprenörskap), att stävja klimatförändringar och att lägga en grund för ett ekologiskt nytänkande som bidrar till ett mer hållbart samhälle (grönt entreprenörskap). Likaså har entreprenörskap kommit att bli både ett incitament till och ett verktyg för den offentliga sektorns omvandling (vilket i andra sammanhang benämns new public management), samt för att göra oss till bättre rustade samhällsmedborgare (genom att lära ut det entreprenöriella förhållningssättet i skolan). Tillämpningarna av det entreprenöriella verkar i det närmaste oändliga, vilket kommer att exemplifieras nedan i avsnittet ”Entreprenörskap i praktiken”.

ENTREPRENÖREN

Om man följer Schumpeters inledande resonemang så menade han att det inte var många som hade entreprenörens kvaliteter, och de som hade dem utförde ofta dessa entreprenöriella handlingar under en viss tid. Just entreprenören kom också länge att utgöra det centrala studieobjektet i entreprenörskapsforskningen, där frågor ställts om vilka egenskaper som dessa personer innehar. Trots oförtrutna försök att identifiera entreprenören, har det inte sällan resulterat i återvändsgränder och motsägelsefulla resultat (t.ex. Ogbor, 2000; Armstrong, 2001). Även om denna så kallade egenskapsforskning också mött omfattande kritik, så lever egenskaperna kvar, alltjämt kopplade till entreprenörens dåd, och mer sällan till dess illdåd (även om det finns undantag, jfr Kets de Vries diskussioner om den narcissistiske entreprenören, 1985, eller Baumols historiska exposé om entreprenörskap som en destruktiv företeelse, 1990). För i dag förknippas ju entreprenörskap huvudsakligen med något gott, vilket ger legitimitet åt entreprenörer som framställs som de kreativa och energiska föregångare som skapar innovationer. Och detta resulterar inte bara i framgång för den enskilde entreprenören, utan också i utveckling för alla oss andra, vilket är en föreställning som bäst kommer till uttryck i berättelsen om den västerländske hjälten som tar risker, erövrar sin omgivning och som överlever i en darwinistisk värld (Ogbor, 2000, s. 618).

I likhet med begreppet entreprenörskap beskrivs också entreprenören i positiva ordalag, med egenskaper som ”innovatör”, ”ledare”, ”energisk”, ”säker”, ”optimistisk”, ”resultatorienterad”, ”skarp sinnig”, ”modig”,

"inflytelserik". Entreprenören framställs därmed som en person som både är "självmedveten" och har "självförtroende". I analysen av de egenskaper som beskriver entreprenören är listan av adjektiv nästan tre gånger så lång som den lista som beskriver entreprenörskap (Berglund, 2007, s. 87ff.). Vad säger då detta oss? Ja, för det första framstår entreprenören som en synnerligen extraordinär person med alla dessa, för vår tid, fantastiska egenskaper. För det andra så sammanfaller de egenskaper som används för att beskriva entreprenören med dem som beskriver maskulinitet, såsom det förstås i dagens samhälle (se även Ahl, 2004). Med hänsyn därtill har också kritik riktats mot att diskursen är diskriminerande (Berglund & Johansson, 2007b), eftersom den är manligt könsmärkt (t.ex. Holmquist & Sundin 2002; Pettersson, 2002) och etnocentriskt bestämd (Ogbor, 2000). För det tredje säger oss detta att pratet om entreprenören ger oss ett rikare ordförråd än vad pratet om entreprenörskap gör. Dessutom tycks det viktigare att prata om vem entreprenören är, än vad denna person gör.

Diskursen om entreprenören har producerat en hjältefigur. Att kvinnor, ungdomar, invandrare och andra ouppräknade sociala kategorier som inte passar in i denna hjältebild blir "den andra" i förhållande till entreprenören verkar ganska uppenbart. Vad som är mer anmärkningsvärt är det påstående som Jones och Spicer (2009) presenterar, vilket innebär att vi alla blir "den andra" i förhållande till entreprenören. Här får vi alla vackert ta plats i samma båt. Ingen kan hålla måttet, med tanke på alla de fantastiska egenskaper som vi använder för att beskriva entreprenören. Figuren blir helt enkelt inte mänsklig. I stället kan vi se entreprenören som en beskrivning av en idealmänniska i ett marknadsorienterat samhälle (t.ex. Burr, 1995, s. 75). Den gäckande bilden av entreprenören kan läsas utifrån mängden av positiva egenskaper. Den kan också förstås mot bakgrund av alla de egenskaper som anspelar på den moderna västerländska hjältebild, där Läderlappen, Stålmannen eller Spindelmannen sveper in och löser problemen och sedan mystiskt försvinner. Entreprenören per definition finns inte, utan har i stället blivit myten personifierad. Redan 1971 liknade också Peter Kilby sökandet efter entreprenöriella prestationer med att jaga Heffaklumpen; den fantasivarelse som omnämns i berättelserna om Nalle Puh av A. A. Milne (se diskussion i Jones och Spicer, 2005).

Med tanke på allt prat om entreprenörer, och vikten av att vara entreprenöriella i dag, så verkar emellertid sökandet alltjämt fortgå. Entreprenör

nören har inte bara kommit att betraktas som en idealmänniska i dagens samhälle, utan entreprenören – som en idealbild – har även kommit att bli liktydig med hur vi i *allmänhet* betraktar människan i dagens samhälle. Inom kulturvetenskapen har det länge påpekats att entreprenören inte bara är eftertraktad, utan att denne på ett ontologiskt plan har kommit att få företräde (du Gay m.fl., 1986). Detta innebär att den entreprenöriella människan har blivit en självklar måttstock som dyker upp i alla de sfärer som livet har delats in i och som sätter agendan både för hur vi ska vara och för hur vi ska agera när vi ansvarsfullt, självförverkligande och självoptimerande deltar i projektet med att "göra våra liv". För vem vill inte beskriva sig själv som den där energiska, säkra, optimistiska personen med självförtroende som tar initiativ och som tycker om att skapa...? Den slutsats man tydligt kan dra av detta är att det kring entreprenörskap framgångsrikt har producerats ett språk om den företagsamma människan och hennes egenskaper. En människa som vi – på ett eller annat sätt – förväntas leva upp till.

Entreprenörskap i policy

Entreprenörskap utgjorde ett centralt begrepp i den så kallade "Lissabonstrategin", som sjösattes av EU:s stats- och regeringschefer efter deras möte i Lissabon i mars 2000. Lissabonstrategin kan ses som ett första försök av Europeiska unionens medlemsländer att skapa en långsiktighet i sitt gemensamma utvecklingsarbete, vilket resulterade i en tioårig vision om att bli den mest konkurrenskraftiga kunskapsbaserade ekonomin i världen (EU Grönbok, 2003, s. 4). I denna strategi kom alltså entreprenörskap att utgöra ett nyckelbegrepp, inte bara för att skapa ekonomisk tillväxt och nya arbetstillfällen runtomkring i EU:s medlemsstater, utan också för att bidra till social sammanhållning. Som ett led i arbetet utvecklades idéerna om entreprenörskapets betydelse i *Grönbok – Entreprenörskap i Europa* (2003), vilka sedan konkretiserades i handlingsplanen som kom 2004 och som slog fast att "entreprenörskap är en viktig drivkraft bakom innovation, konkurrenskraft och tillväxt" (EU Handlingsplan, 2004, s. 3). I EU:s grönbok¹ och handlingsplan, liksom i offentliga publikationer, såsom OECD-rapporter (t.ex. 1998),

¹ En grönbok är ett meddelande från den europeiska kommissionen inom ett visst ämnesområde. Med grönböckerna vill man stimulera till debatt och samrådsförande, i detta fall med fokus på entreprenörskap inom EU.

och Tillväxtverkets skrifter (se t.ex. NUTEK, 2003), utgör ekonomisk tillväxt, nya och växande företag, innovation och konkurrenskraft obestridda centrala delar i konstruktionen av entreprenörskap.

Under 2005 presenterades en rapport där en viss tveksamhet kunde skönjas beträffande arbetet med att omsätta Lissabonstrategin i konkret praktik (EU Utvärdering Lissabonstrategin, 2005). Det hade blivit tydligt att de uppnådda resultaten, i bästa fall, kunde ses som blandade. Trots att många grundläggande förhållanden var på plats, så var effekterna av de genomförda insatserna ännu otillräckliga. De uppsatta målen hade följaktligen inte nåtts. Här uppstod således ett gap mellan de policymål som formulerats och vad de åtgärder som vidtagits levererade i praktiken (Berglund & Granat Thorslund, 2012). I rapporten konstaterades också att det gap som uppstått mellan policyns förväntade effekter och dess utfall inte kunde förklaras av de svåra ekonomiska förhållanden som förelegat sedan strategin lanserades, utan att det mer kunde förstås som ett resultat av en både överbelastad och motstridig policyagenda (EU Utvärdering Lissabonstrategin, 2005). Trots tveksamheten kring möjligheterna för den policy som tog sin utgångspunkt i Lissabonstrategin att uppnå de förväntade effekterna, föreslog kommissionen likafullt en nystart. I denna låg fokus på följande två huvuduppgifter: att för det första producera en starkare och mer hållbar tillväxt och att för det andra skapa fler och bättre arbetstillfällen.

I linje med detta presenterade kommissionen 2009 en uppföljare till Lissabonstrategin – ”Europa 2020” – i vilken innovation utgör det nya ledordet. Fokus i denna strategi ligger på att skapa en smart, hållbar och inkluderande tillväxt (EU, 2010). Fortfarande finns entreprenörskap med, men numera har målen breddats ytterligare, eftersom syftet för de kommande tio åren är att förstärka unionens potential att uppnå och fortsatt utveckla de miljömässiga och sociala målen.

Policytexter ligger till grund för politiska initiativ. I relation till entreprenörskap har policy utpekat flera olika områden där det setts som viktigt att skapa mer entreprenörskap: i regioner, företag och företagsbyar; men också i offentlig sektor där vård och omsorg, liksom skolans värld, har stått i fokus för flera satsningar. Låt oss studera en av dessa policiesatsningar närmare, nämligen den som berett vägen för entreprenörskap i utbildningssystemet.

POLICY FÖR ENTREPRENÖRSKAPSUTBILDNING

Intresset för en nationell utbildningspolicy för entreprenörskap kan spåras till 1998, när NUTEK (nuvarande Tillväxtverket) introducerade projektet ”Entreprenörskap i skolan”. Syftet med detta program var att öka skolans intresse för att utveckla eleverns och studenters entreprenöriella kompetenser. Några år senare, 2004, presenterades en svensk innovationsstrategi där vikten av att utveckla en utbildning som inkluderade entreprenörskap återigen betonades (Regeringskansliet, 2004). Kort därefter presenterade NUTEK ett uppföljande treårigt program för perioden 2005–2007, som omfattade 130 miljoner SEK, vilket kan jämföras med de 25 miljoner som investerats i föregående programperiod. Som ett led i satsningarna på entreprenörskap i skolan konstaterade NUTEK att entreprenörskap kunde förstås mycket bredare än gängse uppfattningar om att enbart bestå i att starta och driva företag:

Entreprenörskap är en dynamisk och social process, där individer, enskilt eller i samarbete, identifierar möjligheter och gör något med dem för att omforma idéer till praktiska och målinriktade aktiviteter i sociala, kulturella eller ekonomiska sammanhang. (NUTEK, 2005)

Under 2009 lämnades ansvaret för entreprenörskapsutbildning över från Näringsdepartementet till Utbildningsdepartementet. I linje med det ersattes den för området ansvariga myndigheten Tillväxtverket (tidigare NUTEK) med Skolverket. Detta övertagande kom symboliskt att manifesteras i en ny strategi, där det beskrivs varför entreprenörskap är viktigt (Regeringskansliet, 2009). Utifrån ett utbildningsperspektiv slås det fast att det handlar både om att ge kunskap till dem som vill starta företag, och om att stimulera unga människors kreativitet att utveckla nya idéer och omsätta dem i praktik. Ett år senare, hösten 2010, etableras entreprenörskap i den nya nationella läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, vilken trädde i kraft i juli 2011:

Skolan ska stimulera elevernas kreativitet, nyfikenhet och självförtroende samt vilja till att pröva egna idéer och lösa problem. Eleverna ska få möjlighet att ta initiativ och ansvar samt utveckla sin förmåga att arbeta såväl självständigt som tillsammans med andra. Skolan ska därigenom bidra till att eleverna utvecklar ett förhållningssätt som främjar entreprenörskap. (Skolverket 2011a, s. 9)

I denna läroplan omnämns inte kopplingen mellan entreprenörskap och företagande, något som däremot uttrycktes desto tydligare i läroplanen för gymnasieskolan, som också den trädde i kraft 2011, under hösten:

Skolan ska bidra till att eleverna utvecklar kunskaper och förhållnings-sätt som främjar entreprenörskap, företagande och innovationstänkande. Därigenom ökar elevernas möjligheter att kunna starta och driva företag. Entreprenöriella förmågor är värdefulla för arbetslivet, samhällslivet och vidare studier. (Skolverket 2011b, s. 9)

Utifrån denna tillbakablick på entreprenörskapets framväxt i policy i stort och i skolan i synnerhet, så kan det konstateras att entreprenörskap, som inledningsvis mötte stort motstånd hos lärarna (Berglund & Holmgren, 2013), har kommit att utgöra en central del i läroplanen. Således används entreprenörskap inte längre enbart för att *beskriva* samhällsfenomen som handlar om "nyskapande", "förändring", "utveckling" och "spridning" retroaktivt, utan har också kommit att utgöra ett centralt begrepp i övergripande tillväxtpolicy för att *producera* sådana fenomen i olika sammanhang, som till exempel i skolan. Här riktas blicken mot problem som rör sig i gränslandet till, eller utöver, traditionell näringslivspolitik, som arbetslöshet, konkurrens, social inkludering, icke hållbar tillväxt, skolans problem att anpassa sig till det omgivande samhället och så vidare. I alla dessa sammanhang framstår entreprenörskap som en universalkur, med förmåga att lösa de problem, oavsett storlek eller omfattning, som lyfts fram.

Trots att policyåtgärder inom entreprenörskapsområdet är svåra att utvärdera (Storey, 2002), att de flesta utvärderingar som likväl görs visar på dystra resultat i fråga om positiva effekter (Andersson & Johansson, 2012) och att Europeiska kommissionen själv har svårt att enas internt om dess positiva effekter, verkar dessa åtgärder ändå ha kommit för att stanna. Enligt Lundström m.fl. (2008), som arbetat med att kartlägga entreprenörskaps-policy, är det svårt säga något exakt om dess utbredning i Europa, eftersom detta inte följs upp centralt. Likväl har de försökt göra vissa beräkningar och konstaterar utifrån dessa att omkring 100 miljarder SEK årligen spenderas i olika initiativ som syftar till att stödja entreprenörskap och innovation i Europa. Det har således etablerats en inte helt obetydlig "marknad" med en mängd initiativ och program, som alla har sina precisa syften men som

samtidigt har en viktig gemensam nämnare: "entreprenörskapsgörandet" av den nutida människan.

Entreprenörskapets många former

Europeiska unionens medlemsländer har, vilket presenterades i föregående avsnitt, utformat en övergripande policy där entreprenörskap har blivit ett nyckelbegrepp. Denna policy har emellertid infiltrerat många fler områden än dem som regelrätt berör traditionell näringslivspolitik, däribland utbildningspolicy, vilket jag återkommer till i nästa avsnitt. Det inledande exemplet om MiF-projektet, som sökte skapa mångfald i företagsamhet, är bara en i raden av insatser som syftar till att uppmuntra, stödja och introducera entreprenörskap i nya sammanhang. I samklang med denna breddning har det börjat pratas om entreprenörskap på en mängd olika sätt, vilket jag söker ge en summarisk bild av i detta avsnitt.

Socialt entreprenörskap, som för tio år sedan var ett nytt begrepp, har blivit alltmer etablerat, och har i dag sina egna vetenskapliga journaler och utbildningsprogram (Nicholls, 2010). Ofta berättar det sociala entreprenörskapet om "den barmhärtige entreprenören" (Palmås, 2003), den som vill förändra och bidra till samhället genom att kombinera företagande och social förändring. Här refereras till den internationella och kommersiella kosmetikakedjan Body Shop och Anita Roddicks ambitioner att producera "schysst tillverkade produkter" (Schwartz, 1997). Men också till Muhammad Yunus och Grameen Bank, som stått som förebild för de många varianter av mikrolån som tog form i låglöneländer pga. nödlidande, men som sedermera även introducerats i västvärldens länder (Kickul m.fl., 2012). Dessutom refereras till det spontant framväxande gräsrotsarbete som kan skönjas i sårbara samhällens försök att lyfta sig själva ur fattigdom och misär (Peredo & Chrisman, 2006).

Ofta sammanfaller det sociala entreprenörskapet med initiativ som, utöver det sociala ansvaret, söker ta en miljömässig hänsyn (Phillips, 2012) genom att till exempel introducera nya lösningar för att bedriva ett jordbruk som är fritt från bekämpningsmedel och gifter (Pastakia, 1998). Själva miljö-rörelsen har också föreslagits vara ett slags entreprenörskap, där de processer som lett till utsläppshandel, i syfte att möta de krav på minskade utsläpp av

växthusgaser som ställts i Kyotoprotokollet, anges ha påverkat samhällets institutionella förhållanden till det bättre (Albrecht, 2002).

Också den offentliga sektorn har omfamnats av entreprenörskapet (se t.ex. Sundin & Tillmar, 2008). Redan 2004 skrev Elisabeth Sundin om den offentliga sektorns osynliga entreprenörer och gav därigenom dem som sökte förändra det dagliga arbetet i offentlig verksamhet – ofta med mycket små medel men med omfattande effekter – ett ansikte. Detta underifrån drivna arbete – som ofta skett i det fördolda – har emellertid också en annan sida. Nämligen att, utifrån rådande policy, initiera olika typer av entreprenörskapsprogram som syftar till att göra offentliga organisationer, och dess medlemmar, mer entreprenöriella (Fejes, 2010).

Ytterligare ett begrepp som sett dagens ljus under den gångna tioårsperioden, är *samhällsentreprenörskap*. De initiativ som lyfts fram här liknar i mångt och mycket de tidigare exemplen, med berättelser om företag som på olika sätt engagerat sig för utvecklingsprojekt i andra länder (se t.ex. Blombäck & Wigren, 2009). Men samhällsentreprenören ses inte bara som en ”utvecklare”, utan också som en ”provokatör” som rör sig i samhällets utkant. Genom att irritera och avvika inspirerar denna typ av entreprenörer till alternativa sätt att komma till rätta med samhällsproblem (Wigren & Johannisson, 2009), och söker därigenom skapa politisk medvetenhet (Gawell m.fl., 2009). Vidare betonas här det lokala engagemanget där invånarna tagit ödet i sina egna händer och, bland annat med hjälp av EU-medel, ihärdigt stöttat utvecklingsprocesser och företag som uttryckligen vill satsa på bygdens utveckling (Andersson, 2010). Överlappningen är således stor mellan samhällsentreprenörskap och socialt, grönt, offentligt respektive ideellt entreprenörskap, även om betoningen på det sektorsöverskridande arbetet (mellan privat, offentlig och ideell sektor) ofta framstår som tydligare i sina konturer i samhällsentreprenörskapet (Berglund m.fl., 2012).

Sammantaget ger dessa framväxande former av entreprenörskap en bild av hur olika företagsamma initiativ tas i sammanhang som inte i första hand förknippats med (ny)företagande. Det entreprenörskap som här är på fram-marsch kan vid en första anblick framstå som något genomgripande nytt. Att beskriva företagsamhet och företagande på nya sätt, genom vilka traditionella föreställningar om entreprenörskap utmanas. Men sinnebilderna av den entreprenöriella människan som är totalt engagerad, i det närmaste uppslukad, av att genomföra en uppgift samtidigt som hon tar risker och gör något innova-

tivt, känns emellertid igen också i dessa berättelser. Här förknippas dock den entreprenöriella människan i regel med motivet att utföra gott och att utmana befintliga strukturer, och samtidigt förtjäna sitt levebröd på det, snarare än med det traditionellt mer välbekanta ”kungadömesbyggandet”. *Tjäna pengar och rädda världen* (Augustinsson & Brisvall, 2009) heter typiskt nog också en av de böcker som publicerats under den gångna tioårsperioden, där det sociala entreprenörskapet presenteras som en både möjlig, framkomlig och oundviklig väg om vi vill bidra till ett bättre samhälle. I dessa berättelser framstår ”win-win” som en självklarhet, medan möjliga ”loose-win”, eller ”loose-loose”-situationer hölls i dunkel (Berglund & Schwartz, 2013).

Utifrån att ha studerat hur sociala entreprenörer framställs i populärlitteratur, ger Dempsey och Sanders (2010) emellertid en tänkvärd inblick i baksidan av den glorifiering som sker också i socialt entreprenörskap. Till skillnad från den kapitalistiska entreprenören, som offerar allt i byggandet av ett framgångsrikt företag, så menar de att dessa entreprenörer inte primärt gör det för pengarna. Men vad de gör får likväl stora konsekvenser. Det privata livet ”offras” till exempel på bekostnad av det sociala entreprenörskapsarbete som de är involverade i. Likaså tycks det vara svårt att helt frångå affärslogiken, eftersom den gör det möjligt också för dessa organisationer att växa och nå framgång, även om den inte mäts i pengar. Hur denna arbetsetik påverkar ideellt arbete i stort vet vi ännu inte, men Dempsey och Sanders höjer ett varningens finger för risken att den kan komma att förknippas med en förväntan på den ideellt engagerade människan att göra stora uppoffringar. På sikt skulle det kunna leda till att deltagandet i ideellt arbete minskar, liksom att det görs till enstaka individuella projekt snarare än en kollektiv rörelse, något som då kan komma att underminera dess förändringspotential. I samma anda pekar Skoglund (2011) på hur den engagerade människan står som frontfigur i frågan om klimathotet, samtidigt som den marknadsanpassade ekonomiska politiken reglerar engagemanget. Den sociala och gröna entreprenören är således samtidigt både en imitation och en innovation av den traditionella entreprenören. En imitation så till vida att dessa nya former i regel fokuserar på individen, som alltså beskrivs som en hjälte. Men en innovation i den meningen att det inte längre är hjältar som skapar sig ett kungadöme, utan som genom engagemang och uppoffring bidrar till en bättre värld. Det är dessa entreprenörer som förutspås kunna rädda samhället i den era där ständig tillväxt blivit ett självklart mål.

Ambitionen i samhälls-entreprenörskap har varit att lyfta fram och uppmuntra ”innovativa samhällsnyttiga initiativ” (Gawell m fl., 2009), vilket också ligger i linje med de ambitioner som uttrycks i de andra formerna av entreprenörskap som redogjorts för ovan. Men i de strävanden som görs för att förändra rådande strukturer, omfattas detta ”nya” entreprenörskap snart av rådande ordningar, där dess medlemmar frenetiskt söker balansera och integrera sin tid mellan arbetsliv och ideellt arbete för att lappa ihop det välfärdssystem som står inför ständiga effektiviseringar och nedmonteringar (se t.ex. Giddens, 2003). Inte sällan är dessa entreprenöriella initiativ uttalat politiska, vilket inte minst understryks av att skärningspunkten snarare verkar vara den mellan kollektivet och behovet av att lösa samhällsproblem, än den mellan individen och förmågan hos den enskilde att uppfatta möjligheter (Berglund m.fl., 2012). Men i organiseringen av detta entreprenörskap övergår kollektivets problem, förr eller senare, till att bli individers möjligheter. Och som individers möjligheter pågår dessa processer snarare parallellt med – än i möte med – det utarbetade politiska systemet. Så till vida att den kollektiva organiseringen kvarstår, verkar det ofta landa i att tillfälligt lappa de hål som uppstår i bakvattnet av genomförda avregleringar, än att ifrågasätta de politiska beslut som gjort att problemet i fråga över huvud taget uppstått. Således uttrycks de politiska ambitionerna genom dessa nya entreprenörskapsformer, ofta antingen i tysthet i periferin eller parallellt med den formella politiska dagordningen.

Även om andra värden anges, som till exempel kulturella, sociala, egalitära eller gröna ”vinster”, så verkar det vara svårt att prioritera dessa mål i konkret praktik (jfr Stenmark, 2012). Snarare pekar detta entreprenörskapsgörande på hur den nyliberala ordningen förstärks, i en process där allt ifrån hälsa och matvanor till klimatfrågor moraliseras och där nya former av entreprenörskap växer fram som en respons på den kritik som riktas mot kapitalismens brister och otillräcklighet. Sammantaget bidrar detta till en mer föränderlig och justerbar kapitalism (”flexible capitalism”, jfr Boltanski & Chiapello, 2005), vilken i sin tur ställer krav på oss alla som entreprenöriella individer snarare än som personer med fulla politiska och sociala rättigheter och skyldigheter; det vill säga som samhällsmedborgare. Av den anledningen föreslår Cremin (2011) att entreprenörskap är en del i omvandlingen av den ”råa” kapitalismen till en ”mjukare” variant av kapitalism, en variant som inte längre bara finns ”där ute” på marknaden, utan som

gör sig gällande i alla delar av mänskligt liv på ett sätt som gör att vi uppfattar lösningar – eller möjligheter som det heter med entreprenörskapsspråk – som ofrånkomliga och självklara. Detta får konsekvenser. När de olika formerna av entreprenörskap ockuperar det som vi tidigare förknippat med annan verksamhet (t.ex. ideell, offentlig, politisk eller kulturell verksamhet) blir det demokratiska projektet alltmer omöjligt, eftersom problemen i första hand förväntas lösas genom individuella entreprenöriella initiativ, om än välmentade, snarare än genom ett folkstyre.

I processen att tillskriva entreprenörskap andra värden – som egalitära, kollektiva, ekologiska eller sociala – har alltså en grogrund skapats för olika entreprenörskapsdiskurser. Alla relaterar de emellertid till tankefiguren om den kreativa och skapande människan (Berglund, 2007; Sørensen, 2008); den aktiva människan som kan göra de val hon förväntas göra i ett nyliberalt samhälle. Hon som vandrar mellan egenföretagande och anställning, och som engagerar sig politiskt för såväl sociala som miljömässiga frågor. Dessa frågor förväntas numera lösas med entreprenörskapet som medel – ett medel som för bara några årtionden sedan utpekades som orsak till problemen. Låt oss nu se närmare på hur skolan har kommit att bli en viktig institution i produktionen av den entreprenöriella människan.

Den entreprenöriella människan

I rapporten ”I entreprenörskapets tecken – en studie av skolning i förnyelse”, som kom 1997, argumenterade företagsekonomen Bengt Johannisson och pedagogen Thorsten Madsén för betydelsen av att arbeta med entreprenörskap i skolan. Det handlade då om att skapa förutsättningar för ett aktivt samarbete med såväl näringslivet som andra aktörer i samhället, för att hitta både nya former och nya sammanhang för lärande. Även om kopplingar till företagande gjordes, så framställdes entreprenörskap ur ett brett perspektiv, och framför allt som en kollektiv företeelse med betoning på ”individers organiserings- och lärprocesser” (Johannisson & Madsén, 1997, s. 19). Entreprenörskap sågs som en produkt av socialt samspel, där just relationerna mellan individer var det centrala i såväl lärandet som entreprenörskapet. När Ylva Mühlenbock (2004) några år senare tecknade bilden av entreprenörskap inom skolan, så som det praktiserades av skolans personal, pekade hon också på att entreprenörskap inte var ”något personligt” i skolans värld, utan att det

kännetecknades av en kollektiv form. Med andra ord, det fans ingen tydlig representant för entreprenörskapet, utan det pågick utspritt i skolans rum.

Under denna period – innan entreprenörskap blev en del av läroplanen (2011) – fick entreprenörskap inte heller så stort gehör bland lärarna. Framför allt mötte idén om ”att utbilda barnen till företagare” hårt motstånd, med den ekonomiska tankefiguren som främsta stötesten (Berglund & Holmgren, 2013). Denna stötesten, där entreprenörskapet förknippas med det krassa företagandet, har emellertid kommit att förflyttas till bakgrunden. Likaså har den kollektiva synen på entreprenörskap förflyttats till bakgrunden. I förgrunden ser vi numera individen och hur hon oupphörligt bör sträva efter att förvärva ett entreprenöriellt förhållningssätt. Ett förhållningssätt som kan komma till pass, inte bara i ambitionerna att starta och driva eget företag, utan också för att förverkliga det sociala och gröna entreprenörskapet; men också för att bidra till utvecklingen av offentlig sektor och ideell verksamhet och, inte att förglömma, för att bli eftertraktad och ”anställningsbar” på arbetsmarknaden i stort. Hur har då denna förflyttning från förgrund till bakgrund gjorts möjlig?

Leffler (2006), som studerat införandet av entreprenörskap i skolans värld, gör en åtskillnad mellan diskursen om företagande och diskursen om företagsamhet, där den förra betonar skolans roll i att utbilda för företagandets praktik (att starta och driva företag), medan den senare, (den inre) företagsamheten betonar motivation, aktivitet, kreativitet, handlingskraft, initiativtagande, ansvar och frihet. Där den förra diskursen stött på motstånd i skolan, har den andra fått ett betydligt varmare bemötande, eftersom den ställer krav på individer att arbeta med sin egen utveckling, vilket blir ett viktigt honnörsord i förberedandet för att delta i det framtida arbetslivet. Leffler (2006) påpekar också att läroplanens intentioner ligger väl i linje med entreprenörskapets avsikter genom att ”arbetsmarknadens behov och otrygghet gör att skolan måste utbilda elever till att hantera en osäker framtid” (s. 221).

Även om de högre nivåerna i utbildningssystemet alltså betonar vikten för elever att lära sig bli entreprenörer, i den mening att de ska starta och driva egna företag, så är det framför allt behovet av att utveckla ett entreprenöriellt förhållningssätt som fått uppmärksamhet, och som sedermera institutionaliserats i nuvarande läroplaner. I en studie från 2007 som ställde frågan: ”Vad gör lärare när de gör entreprenörskap i skolan?”, angav lärare, rektorer, studie- och yrkesvägledare samt aktörer som arbetade som ”lobbyister” för

frågan att det just var ett förhållningssätt som uppmuntrar till kreativitet, reflektion och initiativkraft, som var anledningen till att arbeta med entreprenörskap i skolan (Berglund & Holmgren, 2007). Under denna period var entreprenörskap fortfarande ett begrepp ”utanför” skolans värld. De lärare som intresserat sig för området kunde vid den tiden söka medel från NUTEK för att genomföra sina projekt, som i regel syftade till att utveckla olika pedagogiska idéer (ibid.). Nu, sex år senare, är entreprenörskap inte längre ”utanför” utan har i allra högsta grad blivit en del av skolans värld. Under dessa sex år har entreprenörskap övergått från att vara ett näringslivspolitiskt ansvar – med Tillväxtverket (dåvarande NUTEK) som utförande myndighet – till att bli ett utbildningspolitiskt ansvar, där Skolverket nu är huvudman för frågan. Under denna period har entreprenörskap också blivit en del av läroplanen, i den meningen att det nu uttryckligen betonas att skolan ska ”bidra till att eleverna utvecklar ett förhållningssätt som främjar entreprenörskap” (Skolverket 2011a, s. 9), eftersom ”entreprenöriella förmågor är värdefulla för arbetslivet, samhällslivet och vidare studier” (Skolverket 2011b, s. 9). Lärare som länge arbetat med entreprenörskap ger emellertid en kontrasterande bild av vad som hänt under den gångna femårsperioden. I en pågående studie påpekade en grupp lärare vid ett av mina besök hos dem att ”nu när begreppet väl finns i läroplanen så har själva andan av entreprenörskap (med betoning på kreativiteten) försvunnit därifrån” (Fältanteckningar, 2011-04-20).

I Skolverkets skrivningar om det entreprenöriella förhållningssättet betonas såväl kreativitet som initiativkraft, vilket går helt i linje med hur pionjärer inom både forskning och praktik uttryckt det. Däremot har betoningen av reflektion fallit bort i den nya läroplanen. Att stanna upp och tänka efter, eller som en av lärarna uttryckte sig då: ”Den omedelbara tanken [beträffande entreprenörskap i skolan] var samhällsrelationen, vuxenliv, betydelsen, känslan av sammanhang... Jag är en del av samhället, samhället är en del av skolan” (Berglund & Holmgren, 2007, s. 64). Denna förståelse av entreprenörskap, som ger företräde för samhällsrelationen, har nu förflyttats till bakgrunden till förmån för ett förhållningssätt som snarare sätter individens hållning till sig själv i fokus, än individernas relationer till varandra.

Det som i denna förflyttning hamnat i förgrunden är en människa som, genom att vara flexibel, tro på sig själv, hitta sina kompetenser och se möjligheter, sätter sin egen utveckling i fokus. Allt för att rusta sig för, och bli attraktiv på, dagens arbetsmarknad. Tankefiguren om individen går även att skönja

i diskussionen om de "superlärare" som under 2012 presenterades som en lösning för att få bukt med låga kunskapsresultat på ett antal utvalda skolor². Det bör emellertid nämnas att dessa superlärare främst utgör ett ledord i mediedebatten, medan Skolverket framhåller att det handlar om att lärare på de utvalda skolorna kommer att få stöd av handledare för att utveckla sin undervisning. Oavsett vilket, bryter detta med idén om skolan som ett kollektiv som tillsammans förändrar skolans verksamhet, vilket ligger i linje med "företagiseringen" av den offentliga sektorn, där de entreprenöriella individerna i organisationen premieras och prioriteras (du Gay m.fl., 1986).

Idén om Entreprenören, den med stort E, är med andra ord inte den som avses i undervisningen, utan här står elevens arbete med sig själv i fokus, för att kunna möta en konkurrensutsatt arbetsmarknad med krav på flexibilitet och ständig utveckling. Kopplingen mellan entreprenörskap och (egen)företagande är fortfarande inte självklar i skolans värld, däremot framstår ekvationen entreprenöriellt förhållningssätt och anställningsbarhet som mer begriplig. Anställningsbarhet ger vid första anblick en idé om att det är en viss nivå som ska uppnås. Antingen är man anställningsbar (man har t.ex. rätt examen eller tillräcklig yrkeserfarenhet), eller så är man det inte. Men som Cremin (2010) påpekar så finns det vid närmare anblick inte någon formell eller stabil definition av anställningsbarhet, utan detta ord för med sig en själv motsägelse eftersom arbetstagaren – den entreprenöriella människan – ständigt måste vara beredd att anpassa sig efter de växlingar som sker på marknaden. Den anställningsbara individen söker således dra nytta av de resurser som han eller hon äger och potentiellt kan nå genom det kontinuerliga förvärvandet av ett entreprenöriellt förhållningssätt.

Det handlar med andra ord om att utveckla ett förhållningssätt till sig själv som en människa i ständig utveckling. En människa som måste vara flexibel, tro på sig själv, hitta sina kompetenser och se möjligheter för att bli attraktiv på dagens arbetsmarknad. Entreprenören har därmed inte bara

² Den 28 oktober 2012 kan man läsa i DN, under rubriken "Superlärare släpps inte in i skolorna", att många skolor har sagt nej till att "superlärarna" ska arbeta med individuell handledning och coaching i klassrummen. "En del lärare tycker att det är besvärligt att ens vara utvalda. De tycker inte att de låga resultaten handlar om undervisningen utan att de mer är en resursfråga. Och den oroskänsla det kan skapa med att låta andra lärare vara i klassrummet har gjort att många skolor hittills sagt nej. Det finns inte den kulturen på skolorna, förklarar Anna Österlund" (Jällhage, 2012).

blivit en av många olika kategorier, utan har ockuperat själva tankefiguren om människans väsen (du Gay m.fl., 1986). Den entreprenöriella människan har således inte bara blivit ett ideal, utan ett "objektivt" sådant, vilket svårigen blir ifrågasatt i det samhälle där individen höjs över kollektivet, och där det ses som en självklarhet att ta varje chans att förvärva ytterligare konkurrensfördelar i jakten på anställningsbarhet. Cremin (2010) går till och med så långt som att hävda att den icke anställningsbare riskerar att inte ses som mänsklig, eftersom det mänskliga kommit att förknippas med att forma sitt liv som en autonom, väljande individ som drivs av viljan att optimera värdet av sin egen existens för att räcka till på en arbetsmarknad som ständig kräver mer och bättre (jfr du Gay m.fl., 1986).

Kärt barn har många namn

För att återknyta till de inledande raderna, så pågick en omfattande policy-process parallellt med min forskarutbildning; en process som placerade entreprenörskap på kartan i EU:s medlemsländer, med påföljd att en mängd olika initiativ tagits i sammanhang som inte enbart ses som traditionellt företagande. Dessa initiativ verkar, likt frön, ha spritts över samhället med de vindar som blåser för att uppmuntra till en företagsamhet inför framtiden. Inte konstigt då att entreprenörskap dyker upp i varje vrå och skrymsle. Inte heller konstigt att människor entusiastiskt berättar om hur viktigt och riktigt detta med entreprenörskap är, eftersom det återgår på idén om den skapande människan; inte bara entreprenören som för egen vinnings skull skapar sitt imperium på marknaden, utan också den entreprenör som tar välmenande initiativ tillsammans med andra för att lösa de problem som uppstår i det kapitalistiska samhället. Mot bakgrund av denna utveckling kanske det inte är så konstigt att den entreprenöriella människan också kommit att stå modell för hur vi ska leva våra liv. Denna typ av idealmänniska gör sig alltmer gällande, i såväl privata som offentliga organisationer, men också i termer av anställningsbarhet. I skolans värld har detta tagit form i entreprenörskapsutbildning, där barnen å ena sidan ska få möjlighet att lära sig starta och driva företag, och å andra sidan, och framför allt, ska lära sig förhålla sig till sig själva som entreprenöriella varelser.

I de "ständiga förändringar" som tycks ha blivit vår tids motto, flätas samhällsstrukturer och företagsstrukturer samman och gör att människan

lätt framstår som en manövrerbar bricka i spelet. Men så lever vi också i en värld där marknaden styr, dock en mycket nyckfull sådan. Som en följd har resurser i form av kapital, företag och arbetskraft blivit alltmer rörliga. Enligt Foucault (1991[1978]) placerar sig entreprenören som själva kärnan i företagsdiskursen, ett ideal som ligger väl i linje med samtidens nyliberala strömningar, eftersom denna person *är* sitt eget kapital, sin egen producent, och därmed också blir sin egen egendom. Entreprenören framstår ofta som en öde ö som lever fritt i den sociala världen. Till synes är denna figur helt frikopplad från en kontext där det finns andra människor som kan bidra till att möjligheter uppfattas och förverkligas och får ett värde för samhället. På så sätt förefaller det som att de individer som har lyckats har klarat det helt på egen hand – genom att använda sina nätverk, driva sin idé och utnyttja tillgängliga resurser – medan de som har misslyckats har sig själva att skylla. Detta är både en missvisande och olycklig bild, men likväl en som fått fotfäste i ett individualiserat samhälle.

Enligt flera av dagens samhällsvetare bidrar individualismen till en upplösning av det gemensamma (Bauman, 2001; Boltanski & Chiapello, 2005; Cremin, 2011). I efterdyningarna av den uppluckring som sker av samhället, står individer ensamma. På ett rätt så olustigt sätt står förhoppningarna till möjligheten att vara den som först griper tag i de vinstlotter som erbjuds i livets lotteri. Att det är på bekostnad av någon annans välmående, någon annans möjligheter, någon annans position i samhället, är inget som diskuteras i relation till entreprenörskap. Rådande strukturer, i form av våra institutionella arrangemang, blir svårligen ifrågasatta. Likaså får det som förenar oss – samhället – det besvärligt att synas när vad som skiljer oss åt som individer ständigt betonas. Den identitetspolitik som ständigt gör sig gällande, och som betonar alla människors lika rätt att leva sin dröm, oavsett ”grupptillhörighet”, skymmer emellertid helt sikten för en politik som betonar rättvisa för sakens skull och som lyfter fram frågor om ekonomisk ojämlikhet och om behovet av en omfördelning av makt och välstånd (Fraser, 2000).

Så även om entreprenörskap har antagit nya former och tillämpningar, är det entreprenöriella förhållningssättet inte den fria väg som först ges vid handen. I stället verkar vägarna för den entreprenöriella människan på förhand vara noga utstakade. Det handlar om hur vi som individer måste förlita oss alltmer på oss själva när det gäller att lösa samhällets problem.

I den nyliberala eran har vi nämligen alla att svara upp mot att det publika har blivit privat. Den entreprenöriella människan – som vid första anblicken tecknar sig som en kreativ figur – framstår vid närmare granskning snarare som en självdisciplinerad människa som skapas genom allehanda praktiker, rutiner och program, vilka alla ger uttryck för makt och politiska intressen. Denna idealisering av människan – som entreprenöriell – får implikationer för dem som inte räknas in bland de saliga. De som inte klarar tempot, eller som utifrån Cremins (2010) resonemang inte kan ses som anställningsbara och därför blir omänskliga, sorteras ut. Likaså får denna idealisering implikationer för alla de egenskaper som inte ses som entreprenöriella – som förmågan att reflektera, tänka efter en stund, att inte impulsivt ge sig i kast med första bästa idé. Eller, för att återkomma till listan med de egenskaper som utgjorde motsatserna i analysen av entreprenörens egenskaper, såsom att vara osjälvisk, eller att inte ha behov av att lämna ett märke för eftervärlden, liksom att undvika makt, svårigheter, kamp och konkurrens. Man kan undra vad det entreprenöriella förhållningssättet betyder för alla dem som ser sig som osjälviska och beroende och som inte har något större behov av att visa sin duglighet? Är dessa icke-entreprenöriella karaktärsdrag numera blott minnen från en svunnen tid? Genom det enkla tankeexperimentet att föreställa oss en värld där dessa icke-entreprenöriella egenskaper vore strängt förbjudna, kan vi få en inblick i vad som står på spel i entreprenörskapsgörandet av människan. Innebörden av att vara människa är under förändring.

Det påtalas ofta att ”entreprenör” faktiskt härstammar från franskans ”entre prendre”, vilket kan översättas till ”att företa”. Enligt Landström (2000, s. 21) förkommer ordet ”entrepreneur” för första gången år 1437 i ”Dictionnaire de la langue française”, där den mest allmänna betydelsen angavs vara ”celui qui entreprend quelque chose”. Begreppsmässigt gestaltades entreprenören således av en aktiv person som fick något gjort. Alltsedan dess har entreprenörskap kommit att handla om ”att göra” en rad olika saker. Allt från ”att göra” ett företag eller en organisation, ”att göra” materiella och immateriella innovationer till att ”Just do it”. Men, för att referera till läroplanens förskjutning, det ingår inte att tänka och reflektera i detta görande. Frågan är vad det skapar för samhälle. Är vi på väg mot den avintellektualisering av samhället som Gelin (2012) beskriver i boken *Den amerikanska högern?* Ett samhälle med två grupper, de med pengar (men ingen kunskap), och de med kunskap (men inga pengar). Mikael Holmqvist (2012) har gjort

en studie av Djursholm, som han beskriver som ett utpräglat entreprenöriellt samhälle, där människor är måna om sitt yttre och där man med viss misstänksamhet ser på människor som inte företar sig något "riktigt" utan som sitter hemma och läser dikter. Men tänk om vi i stället hade ett ideal om att inte göra någonting? Där underhållet av vår värld var lika viktigt som det nyskapande, där stabilitet var en förutsättning för förändring, och där återhämtning betonades som en förutsättning för allt som också ska göras?

Så var finns i dag utrymme att reflektera över detta entreprenörskapsgörande, vad det för med sig och vad det exkluderar? Jo, i den företags-ekonomiska utbildningen. Kanske kan vi där bidra till att ge utrymme för motbilder, liksom att ge förutsättningar för en kreativitet som går utöver det ständiga görandet, en kreativitet som kan få utlopp i kunskapen om företagsamhetens begränsade villkor i dagens samhälle.

Referenser

- Ahl, H. (2004), *The scientific reproduction of gender inequality*. Köpenhamn: CBS Press.
- Albrecht, J. (2002), "Environmental issue entrepreneurship: a Schumpeterian perspective", *Futures*, 34(7), s. 649–661.
- Andersson, L. (2010), *När strävan efter samsyn blir en kamp: meningsskapande och meningsgivande i mångtydiga sammanhang*. Doktorsavhandling. Linköping: Linköpings universitet.
- Andersson, L. & Johansson A. W. (2012), "Small business promotion and intermediating as societal entrepreneurship". I Berglund, K., Johannisson, B. & Schwartz, B. (red.), *Societal entrepreneurship: Positioning, Penetrating, Promoting*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Armstrong, P. (2001), "Science, enterprise and profit: ideology in the knowledge-driven economy", *Economy and Society*, 30(4), s. 534–552.
- Augustinsson, E. & Brisvall, M. (2009), *Tjäna pengar och rädda världen: den hållbara ekonomins entreprenörer*. Stockholm: Bookhouse Publishing.
- Barringer, B. R. & Ireland, R.D. (2006), *Entrepreneurship: Successfully launching new ventures*. Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall.
- Bauman, Z. (2002), *Det individualiserade samhället*. Göteborg: Daidalos.
- Baumol, W. (1990), "Entrepreneurship: productive, unproductive, and destructive", *Journal of Political Economy*, 98(5), s. 893–921.

- Berglund, K. (2007), *Jakten på Entreprenörer – om öppningar och läsningar i Entreprenörskapsdiskursen*. Doktorsavhandling. Västerås: Mälardalen University Press.
- Berglund, K. & Granat Thorslund, J. (2012), "Innovative policies? Entrepreneurship and innovation policy from a gender perspective". I Andersson, S., Berglund, K., Gunnarsson, E. & Sundin, E. (red.), *Introducing promoting innovation – On policies, practices and procedures*. Stockholm: Vinnova.
- Berglund, K. & Holmgren, C. (2007), *Entreprenörskap & Skolan – Vad berättar lärare att de gör när de gör entreprenörskap i skolan?* FSF:s rapportserie, nr 17. Örebro: FSF Förlag.
- Berglund, K. & Holmgren, C. (2013), "Entrepreneurship education in policy and practice – On tensions and conflicts in processes of implementing entrepreneurship education", *International Journal of Entrepreneurial Venturing*, 5(1), s. 9–27.
- Berglund, K. & Johansson, A. W. (2007a), "The entrepreneurship discourse – Outlined from diverse constructions of entrepreneurship on the academic scene", *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, 1(1), s. 77–102.
- Berglund, K. & Johansson, A. W. (2007b), "Entrepreneurship, discourses and conscientization in processes of regional development", *Entrepreneurship and Regional Development*, 19(6), s. 499–525.
- Berglund, K. & Schwartz, B. (2013), "Holding on to the anomaly of social entrepreneurship: Dilemmas in starting up and running a fair trade enterprise", *Journal of Social Entrepreneurship*, DOI:10.1080/19420676.2013.777362.
- Berglund, K., Johannisson, B. & Schwartz, B. (red.) (2012), *Societal entrepreneurship: Positioning, Penetrating, Promoting*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Blombäck, A. & Wigren C. (2009), "Företaget som samhällsentreprenör", I Gawell, M., Johannisson, B. & Lundqvist, M. (red.) (2009), *Samhällets entreprenörer: en forskarantologi om samhällsentreprenörskap*. Stockholm: KK-stiftelsen.
- Boltanski, L. & Chiapello, E. (2005), *The new spirit of capitalism*. London: Verso.
- Burns, P. (2005), *Corporate entrepreneurship: building an entrepreneurial organization*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Burr, V. (1995), *An introduction to social constructionism*. London: Routledge.
- Bygrave, W. D., Hay, M., Ng, E. & Reynolds, P. (2003), "Executive forum: a study of informal investing in 29 nations composing the Global Entrepreneurship Monitor", *Venture Capital*, 5(2), s. 101–116